

ABAY KUNANBAYOĞLU
(1845 - 1904)

Turgut KARABEY*

GİRİŞ

Sovyetler Birliği dağılınca bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleriyle, Türkiye arasında dostluk ve kardeşlik ilişkileri kuruldu. Bu arada özellikle kültür alanında yoğun ve sıkı bir işbirliği geliştirildi. Bunu gerçekleştirmek için Türk Cumhuriyetleri Cumhurbaşkanı 30-31 Ekim 1992 tarihinde Ankara'da, 18-19 Ekim 1994 tarihinde İstanbul'da yaptıkları zirve toplantılarında önemli kararlar aldılar.

Bazı ansiklopediler ve kaynaklarda Rusça söyleyişle Kunanbayev olarak anılan Modern Kazak Türk Edebiyatı'nın kurucusu Abay Kunanbayoğlu, ülkesinde ve dünyada tanınmış büyük bir şairdir. O aynı zamanda yazar, düşünür, çevirmen ve devlet adamı olarak da tanınır.

Bu nedenle Kazakistan Türk Cumhuriyeti, Abay'ın 150.doğum yılı olan 1995 yılının milletlerarası çapta "Abay Yılı" kabul edilmesi için Unesco'ya müracaat etmiş ve bu başvuru da kabul edilmiştir. Daha sonra Türk Cumhuriyetleri Kültür Bakanları konseyi Marmaris'te gerçekleştirdikleri dördüncü toplantıda konuyu gündeme almışlar ve "Abay Yılı"nın bütün Türk Cumhuriyetlerinde, görkemli bir şekilde kutlanmasına karar vermişlerdir.

Bütün dünyada 1995 yılının "Abay Yılı olarak ilan edilmesi üzerine, Türk Cumhuriyetleri özellikle Türk Dünyasında kutlanması için konuya gereken önemi vermişlerdir.

Asıl konuya geçmeden önce Kazakistan Türk Cumhuriyeti hakkında birkaç söz edelim:

* Yrd.Doç.Dr. Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Kazakistan Türk Cumhuriyeti:

Kazakistan, Kazak türklerinin yaşadığı ülke anlamına gelir. Kuzeybatısında Volgograd, Saratov, Orenburg ve Çilebi Vilayetleri, Kuzeyde Omsk Vilayeti; Kuzey doğuda Sibiryâ bölgesi; doğusunda Doğu Türkistan; Güneyinde Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a bağlı Kara Kalpak Muhtar bölgesi yer alır. Orta Asya'nın geniş bozkırları ile Eski Türk anayurdu Altaylara kadar uzanan sahayı içine alan bir Türk Cumhuriyetidir. Yüz ölçümü 2.717.300 km² bir sahayı kaplamakta olup 1989 sayımına göre nüfusu 18.227.878'dir. Bu nüfusun 8.137.878'i müslüman Türklerden, 10.090.000'i ise Ruslardan ve Ukraynalılardan oluşur. Başkenti memleketin güneydoğu köşesinde bulunan Alma-Ata şehridir.

Hayatı:

Abay, 10 Ağustos 1845 yılında Kazakistan'ın Semey bölgesine bağlı Abay ilçesi, Cengiztav'da doğdu. Asıl adı İbrahimdir. Babası Kunanbay bey, Annesi Ulcan hanımdır. Zengin bir aliye mensuptu.

Abay, 1857 yılında Semey'deki Ahmet Rıza Medresesine devam etti. Medrese'nin verdiği öğrenimle yetinmeyerek kendi kendine Arapça, Farsça ve Çağatay Türkçesi üzerinde çalıştı. Bu sırada bir süre Rus okuluna devam etti. Babası Abayı kendi gibi yönetici görmek istiyordu. Bu nedenle okulu bitirmekten ona idari yönetimde görev verdi. Abay, gençlik çağını genellikle yönlendirici ve sert mizaçlı baba ile merhametli bir annenin bulunduğu ortamda geçirdi. Halkın dertleriyle ilgilendiği için Halk Abay'ı destekleyerek onun bolis (Çarlık Rusyası döneminde idari bölge ve bölge idarecilerine verilen ad) görevine getirdi. Burada bazı beylerin ve üst düzeydeki idarecilerin ve aşiret reislerinin kötülüklerini gördü. Buradan edindiği tecrübe ile halkına ve yurduna bağlandı. Onları iyiye ve güzele doğru yönlendirmeye çalışarak, işlerin doğruluk ve adalette yürümesini sağladı.

23 Haziran 1904 yılında öldü.

Sanatı

Abay, Kazak Türk Edebiyatı'nın 19.yüzyıldaki en ünlü şairidir. Ayrıca Kazak yazılı Türk Edebiyatının da ilk temsilcisidir. Kazak Türklerinin ilerlemesinde, çağdaş dünyaya tanıtılmasında büyük emek harçmış olan düşünür ve devlet adamıdır.

Abay, çocukluğunda şiire başlamış hatta 1855 yılında 10 yaşındayken "Deve Kovanı" adıyla bir şiir yazmıştır. Okul sıralarında, Doğunun büyük şairleri Firdevsi(11.yy.), Nizami(13.yy.), Nevai(15.yy.) ve Fuzuli(16.yy.)'yi tanımıştır. Bunlar, Abay'da şiir yazmasını uyandırmışlardır. İlk şiirlerinde Arap ve Fars şairlerinin etkisi görülür. Abay, Rus okuluna devam ettiği sırada Puşkin Lermontov, Krilov, Turgenyev gibi ünlü Rus yazırların eserlerini okumuştur. Daha sonra Byron, Goethe gibi Avrupalı şairlerin şiirlerini tanımıştır. Bunlar Abay'ın dünya görüşü ve şiir evreni üzerinde etkili olarak gelişmesine sebep olmuştur. Ancak Abay kendi şiirini gençlik döneminden çok, yöneticilik yaptığı dönemde oluşturmuştur. Bu dönemde gördüğü olumsuzlukları, şiirini aktarmıştır.

Abay, büyük bir realist şairdir. Geleneksel Kazak-Türk şiirinin dar çerçevesini genişleterek şiire çeşitli yenilikler getirmiştir. Kazak Türklerinin gerçek hayatı onun şiirlerine yansımıştır.

Abay'ın şiiri, aşk, tabiat, birlik, bilgi, bilim, kadın, adalet, yalan, dedikodu, bölünmüşlük, sevgi, barış, ölüm, insanlar arasındaki çelişkiler boylar arasındaki mücadeleler toprak ve su kaygaları gibi halkın eksik yanları gibi temalardan meydana gelir. Kısaca yönetici, aydın ve halkın olumsuz yönleri onun şiirlerinde yer alır.

Abay, İslamiyete samimiyetle bağlıdır. Ona göre içinde yaşadığımız dünyanın gerçeklerin göz önüne alarak bilim ve teknikte gerekli ilerlemeyi yapmakla en çağdaş dünyada ancak yer alabiliriz.

Abay, şiir ve nesirlerinde, Kazak Türk Tarihi, edebiyatı ve lehçesi savunucusu olduğunu açıkça göstermiştir. Arap, Fars kaynaklarını, Rus ve Batı edebiyatını yakından tanımış milli kültüre bağlıdır. Doğu ve batı kaynaklarından en iyi şekilde yararlanarak

bunları Kazak-Türk kültürü içinde eriten modern Kazak edebiyatının ilk kurucusudur. Kazak edebiyatına yeni ve gür bir ses getirmiştir. Abay, Kazak şiirinde konu, tema, dil, üslûb ve şekil bakımından yenilikler yapmıştır. Abay'a gelinceye kadar Kazak Türk şiirinde sadece hece vezni kullanılmıştır. Bunlar 7-8, 11 veya hece vezinli dörtlüklerin karışık kullanıldığı şiirler olmuştur. Abay, muhtevada olduğu gibi Kazak şiiri biçiminde de yenilikler yapmıştır, 5, 6 (3+3), 8(5+3) veya ilk iki mısra 5'er, üçüncü mısra 8, dördüncü ve beşincisi 5'er, altıncısı 8 heceli şekilde karışık hecelerin kullanıldığı bir şiir biçimi kullanır. Buna "sekiz ayak" veya altı ayak adını verir. Şiirde dörtlüklerin egemenliğini kırıp yeni biçimler dener. Mısralar arasındaki kafiyelerde yenilikler yapar.

Hem şair, hem de yazar olan Abay'ın 200'e yakın şiiri 3 destanını 45 nesri ve ayrıca çevirileri vardır. Abay'ın şiirleri ve Kara Sözlere adıyla nesirleri birçok kez basılmıştır. 1922-1970 Kazakistan Bilimler Akademisi iki cilt halinde bütün eserlerini Abay (İbrahim) Kunanbayev adıyla ve Almatı'da 1977 yılında yayınlamıştır.

Kazak Türk yazarı Muhtar Avazov, dört ciltlik ırmak romanında Abay'ın hayatını anlatır. 1949-1959. Şiirlerinden birkaçı da Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Abay'ın doğumunun 150.yılına armağan olarak 1995 yılında Abay'ın eserlerinden seçmeler adıyla bir kitap yayınlanmıştır.

Kazakistanda Abay adında bir üniversite ve bilimler akademisine bağlı Abay Enstitüsü bulunmaktadır. Ayrıca Almatı'da büyük bir Abay heykeli vardır. Kazakistan Türk Cumhuriyeti'nin para birimi Tenge üzerinde onun resmi mevcuttur. Birçok okul ve yer adına Abay adı verilmiştir.

Böylece Abay, Kazak türklerinin duygu ve düşünce dünyasında çağdaşlığın sembolü sayılır.

Sonuç

Abay, Doğu ve Batı şiirini yakından inceleyerek Kazak Türk Edebiyatının batıya açılmasını sağlamıştır. Ayrıca Kazak Türk şiirini

geleneksel yapısına konu, tema ve şekil bakımından yenilikler kazandırmıştır. Lirik ve öğretici şiirler, taşlamalar yazarak eserlerinde Kazak Türklerini aydınlatmaya çalıştı. Derebeylik geleneğini eleştirip halkı öğrenmeye ve birliğe çağırdı. Çağdaş şiirin anlatım yollarıyla birlikte halk şiir kaynağından da beslenen milli büyük bir Kazak Türk şairidir.

Kaynakça:

Abay (İbrahim) maddesi, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları. İst, 1992, C.I, S.10.

Saray, Prof.Dr.Mehmet: Kazak Türkleri Tarihi "Kazakların Uyanışı" İst.1993.

İsmail, Doç.Dr.Zeyneş, Çınar, Ali Abbasi Abay, Ank. 1995.